УДК 616.89-008.442-008.12:340.63

О.А. Козерацька

Київський міський центр судово-психіатричної експертизи, м. Київ

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ ПРИ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ

Резюме. *Виконано аналіз суцільної вибірки з підекспертних осіб, які вчинили кримінальні злочини на сексуальному ґрунті і перебували на судово-психіатричній експертизі в Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи з 2000 по 2015 р. (протягом 16 років). Усього досліджено 287 підекспертних. Для визначення взаємозв'язку між ступенем порушення можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними і рішенням експертних питань автор емпірично виділив з групи засуджених групу обмежено осудних, яка була сформована штучно виходячи з вітчизняної концепції обмеженої осудності. Проведено порівняльний статистичний аналіз досліджуваних груп осудних, несамовитих і обмежено осудних. Встановлено, що виявлені соціально-демографічні особливості можуть бути використані для визначення критеріїв обмеженої осудності при судово-психіатричній оцінці осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті.*

Мета роботи *– на основі дослідження клініко-патопсихологічних, соціально-демографічних закономірностей протікання психічних розладів, застосовуючи метод ситуаційного аналізу, розробити критерії судово-психіатричної оцінки з виділенням групи обмежено осудних і критерії призначення примусових заходів медичного характеру.*

Методи дослідження. *Для досягнення мети обстеження використовувалися такі методи: інформаційно-аналітичний, клініко-психопатологічний, соціально-демографічний, експериментально-психологічний, метод ситуаційного аналізу, експертний, статистичний.*

Результати та їх обговорення. *З метою визначення взаємозв'язку між ступенем порушення можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними і рішенням експертних питань усе спостереження було розділено на 2 групи порівняння: I група – 198 спостережень: випробовувані, визнані осудними; II група – 13 спостережень: випробовувані, визнані неосудними; III група – 75 спостережень: обмежено осудні. Ця група в основному (73 спостереження) була сформована штучно з першої групи осудних виходячи з концепції обмеженої осудності.*

Висновки. *Таким чином, вищевказані особливості ситуації СНД, виявлені при цьому науковому дослідженні, можуть бути використані для судово-психіатричної оцінки і визначення критеріїв обмеженої осудності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті.*

Ключові слова: *судово-психіатрична оцінка, осудність – обмежена осудність – неосудність, сексуальні злочини, порушення сексуального потягу.*

Актуальність. Серед тяжких злочинів проти особистості особливе місце займають злочини проти статевої недоторканності. Характерною рисою цього виду злочинності є те, що його найнебезпечнішим проявом є насильницькі злочини (зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом). Саме ці злочини часто бувають пов'язані з іншими формами злочинного насильства – вбивствами, нанесенням шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, побоями, катуваннями тощо. Потерпілим, крім фізичних ушкоджень, наносяться ще й психологічні травми, які можуть зруйнувати все подальше життя людини [1].

Боротьба зі злочинністю, зокрема сексуальною, є одним із найважливіших напрямів забезпечення національної безпеки України. Права на сексуальну свободу, сексуальну недоторканність, недоторканність сексуального життя є похідними від особистих прав людини, а саме права на свободу й особисту недоторканність, недоторканність приватного життя [2]. Громадська небезпека цього виду правопорушень визначається рядом несприятливих тенденцій у її структурі та динаміці, що визначає високу значущість проблеми судово-психіатричної оцін-

© О.А. Козерацька, 2018

ки осіб, які скоїли насильницькі дії проти статевої недоторканності і статевої свободи особистості. У структурі сексуального насильства виявляється зростання агресивності, жорстокості злочинців, числа тяжких зґвалтувань, серійної сексуальної агресії [3].

До останнього часу не розроблено чітких критеріїв судово-психіатричної оцінки психічних розладів в осіб, які скоїли сексуальні правопорушення, зокрема критеріїв обмеженої осудності.

Мета роботи – на основі дослідження клініко-патопсихологічних, соціально-демографічних закономірностей протікання психічних розладів, застосовуючи метод ситуаційного аналізу, розробити критерії судово-психіатричної оцінки з виділенням групи обмежено осудних та критерії призначення примусових заходів медичного характеру.

Методи дослідження. Для досягнення мети обстеження використовувалися такі методи: інформаційно-аналітичний, клініко-психопатологічний, соціально-демографічний, експериментально-психологічний, ситуаційного аналізу, експертний, статистичний.

Предмет дослідження – психічні та поведінкові розлади в осіб, які скоїли злочини на сексуальному ґрунті.

Результати та їх обговорення. З метою визначення взаємозв'язку між ступенем порушення можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними і вирішенням експертних питань усі спостереження були розподілені на 2 групи порівняння: I група – 198 спостережень – підекспертні, визнані осудними; II група – 13 спостережень – підекспертні, визнані неосудними; III група – 75 спостережень – підекспертні, визнані обмежено осудними. Ця група в основному (73 спостереження) була сформована штучно з I групи – осудних, виходячи з концепції обмеженої осудності.

Концепція обмеженої осудності базується на системному підході до поняття «обмежена осудність», який розроблявся в українській судовій психіатрії В.Б. Первомайським, та методологічній позиції «особистість – діяльність» Ф.В. Кондратьєва [4; 5]. Діагностика парафілій, визначення її форм та типів проводилися згідно з критеріями діагностики МКХ-10, а також дефініціями, прийнятими у вітчизняній психіатрії [6; 7].

Усього було досліджено 287 підозрюваних. З них осудні – 198 (69,7%), обмежено осудні – 75 (25,4%), неосудні – 14 (4,9%) (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл за групами

Групи	Частота	Відсоток	Кумулятивний відсоток
Неосудні	14	4,9	4,9
Обмежено осудні	75	25,4	30,3
Осудні	198	69,7	100
Усього	287	100	

Розподіл вибірки за статтю: чоловіча стать – 284 (99%), жіноча – 3 (1%).

Більшість обстежуваних раніше ніколи не проходили судово-психіатричну експертизу – 226 (78,7%).

Серед досліджуваних більша частина проходила амбулаторне обстеження – 171 (59,6%), стаціонарне обстеження – 116 (40,4%).

За характером суспільно небезпечного діяння (СНД) (стаття Кримінального кодексу):

Більшість обстежуваних було притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 152 ч. 1 – 56 (19,4%); 39 (13,5%) – за ст. 153 ч. 2; 32 (11,1%) – за ст. 156 ч. 2; за ст. 152 ч. 3 – 30 (10,4%); 28 (9,7%) – за ст. 153 ч. 1; за ст. 156 ч. 1 – 15 (5,2%); 13 (4,5%) – за ст. 152 ч. 1 та ст. 15 ч. 3; за ст.ст. 153 та 156 – 12 (4,2%); за ст. 153 ч. 3 – 11 (3,8%).

Було визнано осудними за ст. 152 ч. 2 – 10 (3,5%); 7 (2,4%) – за ст.ст. 115 та 152; 6 (2,1%) – за ст.ст. 15 та 153; 5 (1,7%) – за ст.ст. 152 та 186; 1 (0,3%) – за ст. 153 ч. 4; 1 (0,3%) – за ст.ст. 115, 152, 187; за ст.ст. 152, 162 було винесено рішення 1 (0,3%) (рис. 1, табл. 2).

У більшості випадків під час скоєння СНД було алкогольне сп'яніння – 173 (59,9%). У 116 (40,1%) випадках алкогольного сп'яніння не було.

Майже у всіх випадках не було проведено обстеження на вміст алкоголю – 282 (97,6%). Лише у 7 (2,4%) таке обстеження було проведено (табл. 3).

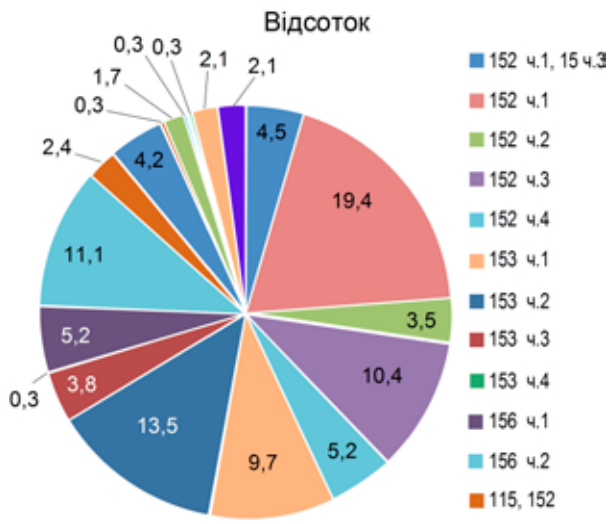

Рис. 1

Таблиця 2

Достовірність різниці між групами за віком

Групи порівняння	Різниця (роки)	Достовірність
Неосудні ± обмежено осудні	38,31 ± 38,45	0,97
Неосудні ± осудні	38,31 ± 29,64	0,003
Осудні ± обмежено осудні	29,64 ± 38,45	< 0,001

Таблиця 3

Обстеження на алкоголь

	Частота	Відсоток	Кумулятивний відсоток
Було	7	2,4	2,4
Не було	282	97,6	100
Усього	289	100	

За мотивацією СНД

Загострення сексуального потягу в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння – 164 (56,7%); корислива мотивація – 62 (21,5%); корисливо-насильницька мотивація – 26 (9%); імпульсивна – 18 (6,2%); агресивна – 15 (5,2%).

СНД, скоєне внаслідок галюцинаторно-маячної симптоматики, – 4 (1,4%).

Раніше спланованих СНД – 276 (95,5%), ситуаційних СНД – 13 (4,5%).

У групі обмежено осудних у порівнянні з групою осудних достовірно переважали підекспертні, в яких спостерігалася психопатологічна мотивація – порушення сексуального потягу у вигляді парафілії – агресивно-насильницька, яка поєднувалася із задаволенням викривленого сексуального потягу ($p < 0,002$). У групі осудних у порівнянні з групою обмежено осудних достовірно переважали підекспертні з корисливою ($p < 0,001$), агресивною ($p < 0,002$), корисливо-насильницькою ($p < 0,02$) мотивацією.

Місце СНД

Більшість СНД було скоєно у квартирах – 103 (35,6%); на вулиці – 76 (26,3%); у лісо-парковій зоні – 17 (5,9%); у під'їзді – 16 (5,5%); у полі, лісі – 9 (3,1%); у школі – 5 (1,7%); на горищі – 5 (1,7%); у ліфті – 4 (1,4%); у лікарні – 3 (1%); у кіоску – 2 (0,7%); в інших будівлях – 49 (17%) (рис. 2).

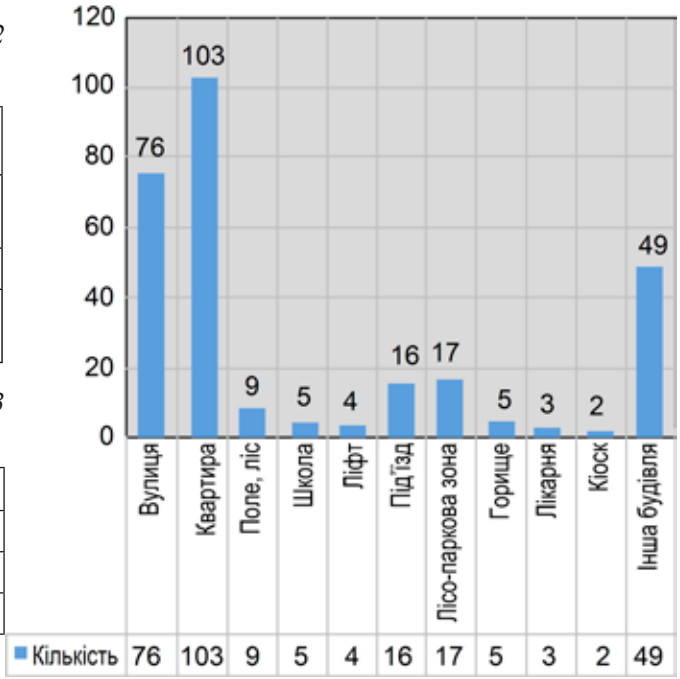

Рис. 2

Знаряддя вчиненого злочину

Не було, ніж, мотузка, пляшка, інші (рис. 3).

Час скоєння СНД

Більшість СНД було скоєно вночі (з 24 години) – 51 (17,6%); ввечері (до 23 години) – 49 (17%); вдень – 37 (12,8%); вранці – 13 (4,5%); не вказано – 139 (48,1%) (рис. 4).

Домінуюча емоція під час СНД

Загострення сексуального потягу в стані алкогольного сп'яніння – 133 (46%); сексуальне збудження – 132 (45,7%); образа – 9 (3,1%); злість – 7 (2,4%); афективне збудження – 5 (1,7%); гнів – 3 (1%) (рис. 5).

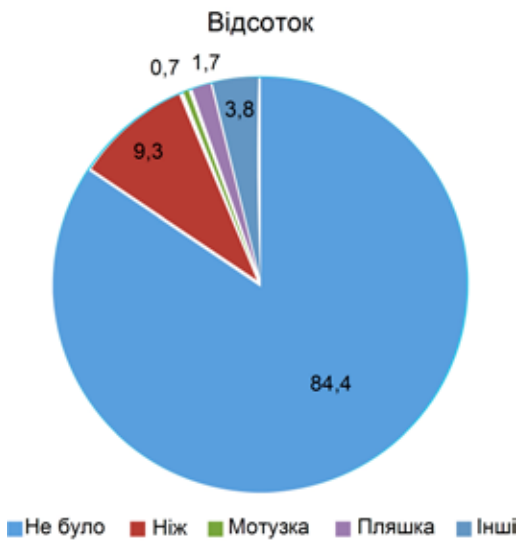

Рис. 3

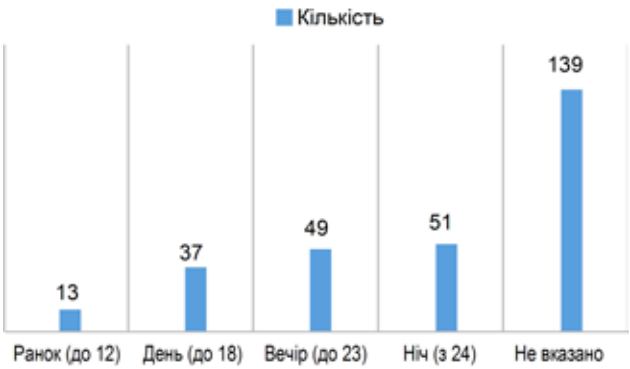

Рис. 4

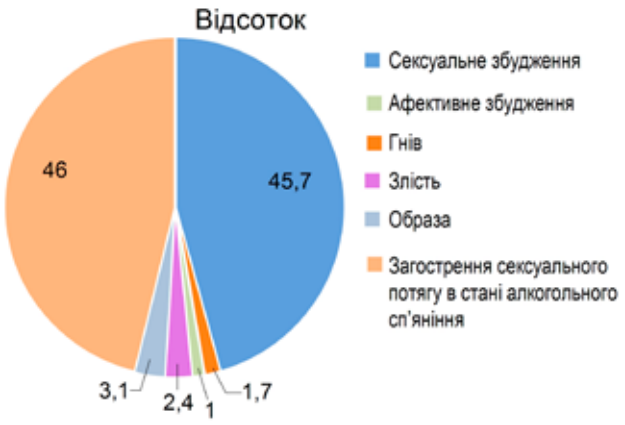

Рис. 5

Порушення сприймання

У більшості випадків порушення сприймання було за рахунок алкогольного сп'яніння – 168 (58,1%); не було порушення сприймання – 109 (37,7%); СНД, скоєних у стані афективно-звуженої свідомості, – 7 (2,4%); у стані наркотичного сп'яніння – 5 (1,7%) (рис. 6).

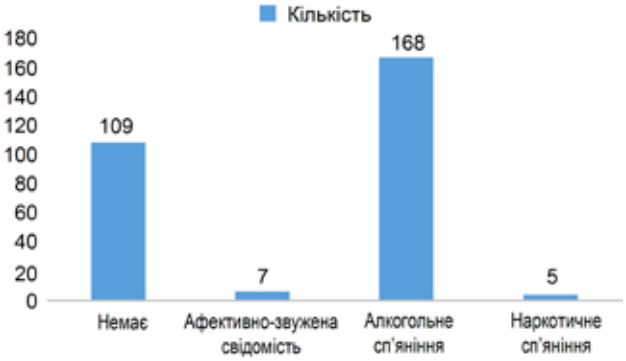

Рис. 6

У більшості випадків не було зареєстровано ніяких тілесних ушкоджень – 185 (64%); легкі тілесні ушкодження – 77 (26,6%); середньої тяжкості – 12 (4,2%); вбивство – 14 (4,8%); удушення – 1 (0,3%) (рис. 7).

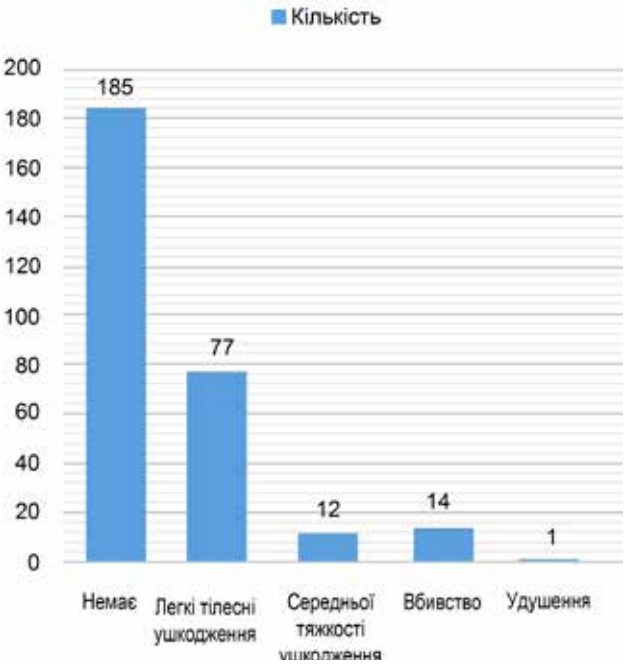

Рис. 7

Спосіб скоєння СНД

Більшість випадків СНД було скоєно як класичний насильницький статевий акт – 169 (58,5%); анальний насильницький статевий акт – 41 (14,2%); спроби зґвалтування – 22 (7,6%); оральний насильницький статевий акт – 15 (5,2%); ексгібіціонізм та мастурбація – 13 (4,5%); змішаний насильницький статевий акт – 9 (3,1%); торкання статевих органів по-

терпілої – 8 (2,8%); фотографування статевих органів потерпілої – 4 (1,4%); орогенітальний насильницький статевий акт – 4 (1,4%); пересилання порно-фото – 2 (0,7%); введення пальців у піхву потерпілої – 2 (0,7%) (рис. 8).

Рис. 8

Поведінка після СНД

У більшості випадів поведінка після скоєння СНД була послідовно логічна – 283 (97,9%); неадекватна поведінка (викрикував дивакуваті слова) – 5 (1,7%); заснув біля жертви – 1 (0,3%).

Таблиця 4

Згадування подій після СНД

	Частота	Відсоток	Кумулятивний відсоток
Все пам'ятає	266	92	92
Часткове забування подій	23	8	100
Усього	289	100	389

Більшість досліджуваних усе пам'ятає після СНД – 266 (92%); часткове забування подій – 23 (8%) (табл. 4).

Висновки. Таким чином, вищезазначені особливості ситуації СНД, виявлені у нашому науковому дослідженні, можуть бути використані при судово-психіатричній оцінці та визначенні критеріїв обмеженої осудності осіб, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті.

Список використаних джерел

1. *Жижа А.О.* Аналіз злочинів проти статевої свободи та недоторканності особи / А.О. Жижа // Держава та регіони. Серія Право. – 2011. – Вип. 2. – С. 98–100.

2. *Стетюха М.П.* Сексуальные права человека: новый взгляд современного общества на регуляцию сексуального поведения / М.П. Стетюха // История, философия, политика и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 9. – С. 189–192.

3. *Михайлова О.Ю.* Криминальная сексуальная агрессия: теоретико-методологический подход / О.Ю. Михайлова. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовск. ун-та, 2000. – 146 с.

4. *Первомайский В.Б., Илейко В.Р.* Системный подход к понятию ограниченная вменяемость // Судеб. и социал. психиатрия 90-х годов: Материалы междунар. конф. – К., 1994. – Т. 1. – С. 90–91.

5. *Кондратьев Ф.В.* Методологические аспекты проблемы ограниченной вменяемости // Ограниченная вменяемость: Сб. науч. тр. – М., 1996. – С. 18–28.

6. *Международная* классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств: Клинические описания и указания по диагностике. – К.: Факт, 1999. – 270 с.

7. *Diagnosis* of antisocial personality disorder and criminal responsibility / M. Spaans, M. Barendregt, B. Haan [et al.] // Int. J. Law Psychiatry. – 2011. – Vol. 34, № 5. – P. 374–378.

АНАЛИЗ СИТУАЦИИ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНОГО ДЕЯНИЯ ПРИ СУДЕБНО-ПСИХИАТРИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ ЛИЦ, СОВЕРШИВШИХ СЕКСУАЛЬНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

О.А. Козерацкая

Резюме. *Выполнен анализ сплошной выборки из подэкспертных лиц, совершивших уголовные преступления на сексуальной почве и находившихся на судебно-психиатрической экспертизе в Киевском городском центре судебно-психиатрической экспертизы с 2000 по 2015 г. (в течение 16 лет). Всего исследовано 287 подэкспертных. Для определения взаимосвязи между степенью нарушения возможности осознавать*

свои действия и руководить ими и решением экспертных вопросов автором из группы осуждаемых эмпирически была выделена группа ограниченно вменяемых, которая была сформирована искусственно исходя из отечественной концепции ограниченной вменяемости. Проведен сравнительный статистический анализ исследуемых групп вменяемых, невменяемых и ограниченно вменяемых. Установлено, что обнаруженные социально-демографические особенности могут быть использованы для определения критериев ограниченной вменяемости при судебно-психиатрической оценке лиц, совершивших уголовные правонарушения на сексуальной почве.

***Цель работы** – на основе исследования клинико-патопсихологических, социально-демографических закономерностей протекания психических расстройств, применяя метод ситуационного анализа, разработать критерии судебно-психиатрической оценки с выделением группы ограниченно вменяемых и критерии назначения принудительных мер медицинского характера.*

***Методы исследования.** Для достижения цели обследования использовались следующие методы: информационно-аналитический, клинико-психопатологический, социально-демографический, экспериментально-психологический, метод ситуационного анализа, экспертный, статистический.*

***Результаты и их обсуждение.** С целью определения взаимосвязи между степенью нарушения возможности осознавать свои действия и руководить ими и решением экспертных вопросов все наблюдения были разделены на 2 группы сравнения: I группа – 198 наблюдений: испытуемые, признанные вменяемыми; II группа – 13 наблюдений: испытуемые, признаны невменяемыми; III группа – 75 наблюдений: ограниченно вменяемые. Эта группа в основном (73 наблюдения) была сформирована искусственно с первой группы вменяемых исходя из концепции ограниченной вменяемости.*

***Выводы.** Таким образом, вышеуказанные особенности ситуации общественно опасной деятельности, обнаруженные при данном научном исследовании, могут быть использованы при судебно-психиатрической оценке и определении критериев ограниченной вменяемости лиц, совершивших уголовные правонарушения на сексуальной почве.*

***Ключевые слова:** судебно-психиатрическая оценка, вменяемость – ограниченная вменяемость – невменяемость, сексуальные преступления, нарушения сексуального влечения.*

ANALYSIS OF THE SITUATION OF SOCIALLY DANGEROUS ACTS IN FORENSIC PSYCHIATRIC EXAMINATION OF PERSONS WHO COMMITTED SEXUAL OFFENSES

O. Kozeratska

***Summary.** The results of scientific research conducted within the framework of the doctoral thesis forensic psychiatric evaluation of persons who have committed sexual criminal offenses. For the purposes of the study the author analyzed 286 cases of forensic psychiatric examinations regarding the subject, who committed the sexual offense and were at the forensic psychiatric examination in Kiev city center forensic psychiatric examination in 2000 to 2015 (16 years). To determine the relationship between the degree of opportunities to realize their actions and manage the solution and expert author on the group responsibility was empirically selected group limited responsibility, which was formed artificially, based on the national concept of limited responsibility. Revealed that the identified socio-demographic and clinicals in this scientific research can be to determine critera limited responsibility in forensic psychiatric examinations persons who have committed sexual offenses.*

***The purpose of the work** – on the basis of the study of clinical and pathological, socio-demographic patterns of the occurrence of mental disorders, using the method of situational analysis to develop criteria for forensic psychiatric assessment, with the allocation of a group of severely condemned and the criteria for the appointment of compulsory measures of medical nature.*

***Research methods.** To achieve the purpose of the survey, the following methods were used: information-analytical, clinical-psychopathological, socio-demographic, experimental-psychological, method of situational analysis, expert, statistical.*

***Results and discussion.** In order to determine the relationship between the degree of violation, the ability to realize their actions and manage them and solve expert questions, all observations were divided into 2 groups of comparison: I group – 198 observations: sub-experts, recognized as vindictive; II groups – 13 observations: subexperts, recognized as insane; III group – 75 observations: limited condemned. This group-mostly (73 observations) was formed artificially from the I group based on the concept of limited sense of humor.*

Conclusions. *Thus, the above-mentioned peculiarities of the situation in the CIS, discovered in this scientific study, can be used in forensic psychiatric evaluation and determination of the criteria of limited condemnation of persons who committed crimes of sexual offense on sexual grounds.*

Keywords: *forensic psychiatric examination, responsibility – limited responsibility – irresponsibility, sexual offenses.*

Рекомендовано до публікації:
кандидат медичних наук ***О.М. Авраменко***
Дата надходження рукопису: 10.09.2018

Козерацька Олена Андріївна *– лікар, судово-психіатричний експерт вищого кваліфікаційного класу Київського міського центру судово-психіатричної експертизи,*
кандидат медичних наук, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка

Адреса: м. Київ, вул. Володимирська, 60
E-mail: elenko3579@gmail.com
Контактний тел.: +38 (066) 198-33-95